JOSIP JURAJ STROSSMAYER

U povodu 200. obljetnice rođenja (1815–2015)

MATICA HRVATSKA
Zagreb, 2015.

Naslovnica:
Michele Canzio – Tomaso da Rin, *Josip Juraj Strossmayer*, oko 1860, ulje na platnu, 60 x 47 cm

SADRŽAJ

O mecenatskim prinosima biskupa Strossmayera razvoju prosvjete, kulture i znanosti u hrvatskome narodu

Agneza Szabo

Kako je već utvrdila dosadašnja historiografija, đakovačko-srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer, teolog, političar, kulturni djelatnik i pisac, ali i mecena na brojnim područjima kulture, prosvjete i znanosti, pripada u red najvažnijih i najutjecajnijih hrvatskih ličnosti druge polovice 19. stoljeća. Strossmayer je veliko i zaslužno ime u povijesti hrvatskoga naroda, ali i među drugim narodima diljem Europe, osobito među slavenskim narodima, kojima je također služio mecenatskim donacijama. No zbog širine i značenja njegova mecenatskog opusa, u ovome ću se prilogu zadržati na odabranim činjenicama njegovih mecenatskih prinosa i služenja hrvatskome narodu.

Nakon što je Strossmayer svečano posvećen za biskupa u Đakovu (1850), uslijedilo je i doba nametnog apsolutizma (tzv. Bachova, 1851–1859), kojim je zabranjen svaki politički rad. Tada je Strossmayer uz službu navjestitelja Evanđelja, što znači kršćanske ljubavi i sloge, odlučio i mecenatski djelovati, kako je navijestio poznatom i sjajnom izrekom: „Sve za vjeru i domovinu!“ A uskoro i drugom, jednako vrijednom: „Prosvjetom k slobodi!“ S njima je i unatoč doista tešku i kompliciranu državnopravnom položaju Hrvatske u Habsburškoj Monarhiji, potom u Austro-Ugarskoj, ustrajao na jedinome vrijednosnom cilju: pro-

nalaziti putove prema rješavanju tada bitna hrvatskoga političkog pitanja: ujedinjenje hrvatskih zemalja s glavnim gradom Zagrebom, ali dugo vremena i kroatocentrični jugoslavizam. Težio je istovremeno i prema solidnom postavljanju temelja moderne kulture i znanosti u narodu, ali i prema modernom kršćanskom ekumenizmu, s vizijom jedinstva dviju sestrinskih crkava. I to na tako zavidnoj visini, da ga danas crkveni povjesničari smatraju pretečom Drugoga vatikanskog sabora (1962–1965).

U žarištu takvih upravo vizionarskih programa, ali i nametnutih političkih izazova, ponajprije iz središta Monarhije – Beča, koja su ponajprije težila prema svojevrsnom federalizmu, ali uskoro i prema dualističkom uređenju Monarhije, što je i realizirano već potkraj 1867, Strossmayer je pokušao ustrajno raditi ponajprije na planu političkoga života. Želio je izgraditi modernu i cjelovitu Hrvatsku u smislu teritorijalne cjelovitosti i unutarnje suverenosti, kao i hrvatsku sveslavensku uzajamnost, u čemu i nije uspijevao. Ali je zato mnogo više uspijevao na planu izgradnje moderne kulture, prosvjete i znanosti, pa i gospodarstva. Radeći na ostvarenju svojih ciljeva prevladavao je istodobno niz problema – financijskih, ali i političkih – i ostavio nam u baštinu sjajne rezultate svoga života i djelovanja, i to od sama početka biskupske službe, usprkos neželjenim političkim promjenama koje su bile nametnute svima. Uz uvođenje Dvojne Monarhije, u njihovu je žarištu sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868), s kojom nitko nije bio zadovoljan, kao ni njezinom neuspjelom revizijom (1873). Te političke promjene, u kojima je i sam zapravo bezuspješno sudjelovao, tako su porazno djelovale na Strossmayera da više nikada nije dolazio u Hrvatski sabor, premda se politikom i dalje bavio. Mecenatski je pomagao i tiskanje liberalno-domoljubnoga glasila *Pozor*, koje je uz neke korekcije i dalje ostajalo na njegovim političkim stajalištima. U

takvim okolnostima Strossmayer je postupno izgradio svoje jedinstveno, recimo i strogo katoličko, geslo, ali i bitne smjernice svoga života i rada, koje je dao upisati na pročelje katedrale koju je gradio u čast sv. Petra Apostola u Đakovu (1866–1882): „Slavi Božjoj, jedinstvu Crkava, slogi i ljubavi naroda svoga“.

Nenadmašivi mecena na planu prosvjete, kulture i znanosti

Kako je i spomenuto, već u doba apsolutizma, što znači na samom početku biskupske službe, Strossmayer odlučuje raditi na duhovnoj obnovi svoje biskupije, ali i mecenatski djelovati. Već tada je visokim novčanim sredstvima pomagao osnivanje crkvenih i kulturnih ustanova, kao što su sjemenište u Đakovu, prihvat i stipendiranje franjevačkih studenata iz Bosne, financijske zaklade za osnivanje samostana Milosrdnih sestara Sv. Križa u Đakovu, osnivanje Kongregacije Svetih anđela čuvara sestara dominikanki i gradnju njihova samostana u Korčuli, financijsko sudjelovanje u preuređenju Zavoda sv. Jeronima u Rimu (1859), gradnja školskih ustanova: gimnazije u Osijeku, preparandije u Đakovu i drugih škola širom zemlje. Istovremeno je za „liječenje narodnih poroka“, što znači i širenje kulture i prosvjete u narodu, pozvao isusovačke misionare u svoju biskupiju (1856), a oni su više godina davali pučke misije, osnivali bratovštine u čast Srca Isusova i Srca Marijina, u koje se učlanjuju brojni vjernici. Prihvatio je da su isusovci davali duhovne vježbe za svećenstvo, koje je i sam obavljao.

Na političko polje, istovremeno i na poljima prosvjete, kulture i znanosti, Strossmayer je prvi put javno i otvoreno nastupio nakon sloma apsolutizma, i to ponajprije na sjednici Prve banske konferencije u Zagrebu, a potom i u radu Hrvatskoga sabora. Bansku konferenciju sazvao je ban Josip Šokčević za 26.

studenoga 1860. i ona je zasjedala do 17. siječnja 1861. Ovdje se ne možemo upuštati u važan rad Banske konferencije, koja je postavila temelje novijoj hrvatskoj politici, osobito u pogledu rješavanja gorućega problema teritorijalne cjelovitosti zemlje i unutarnje suverenosti sve do uvođenja Dvojne Monarhije – Austro-Ugarske (1867), potom sklapanja već spomenute Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) kao i njezine revizije (1873). Ali zato ističem da je već na prvoj sjednici spomenute Banske konferencije, 10. prosinca 1860, biskup Strossmayer „klečeći postavio na koljena bana Josipa Šokčevića zakladni list u iznosu od 50.000 forinti kao temeljnu glavnicu za utemeljenje Jugoslavenske akademije znanosti u Zagrebu", što je Konferencija s oduševljenjem prihvatila. Priložio je i popratno pismo u kojem govori o važnosti akademije kao „sredotočja" izobrazbe naroda na „slovjenskom jugu", važnosti narodnoga jezika, tiskanju knjiga na narodnom jeziku, osnivanju modernih znanstvenih ustanova i društava, kao i važnosti njihove međusobne suradnje. Također je molio bana da u istu svrhu sastavi poseban odbor, koliko se može „iz svih južnoslavenskih stranah" i da imajući na umu jedinstvo narodne knjige i sveopću znanost, i potrebe naroda, sastavi zakone za utemeljenje akademije.[1]

Strossmayerova darovnica snažno je odjeknula u javnosti. Gotovo sve županije slale su biskupu zahvalnice, a gradovi Koprivnica i Karlovac izabrali su ga „začasnim članom". U Zagrebu se priređuju posebni koncerti Strossmayeru u čast, a novine *Pozor* objavile su već 14. prosinca (1860) zanosan članak iz pera

---

[1] Mirjana *Gross* – Agneza *Szabo*, Prema hrvatskome građanskom društvu, Zagreb, 1992: Prvi hrvatski državnopravni zahtjevi i obnova županijskog sustava, str. 122–128; Agneza *Szabo*, Ban Šokčević i njegovo doba, Vinkovci, 2011, Prva Banska konferencija – politički program, str. 69–81.

Bogoslava Šuleka pod naslovom *Slava Strossmayeru,* u kojem se biskupa slavi kao najvećega dobrotvora hrvatskoga naroda.

Strossmayerovoj želji u smislu sastavljanja spomenutoga odbora, kao i donošenja zakona za osnivanje akademije, potom i sveučilišta u Zagrebu, udovoljeno je na Hrvatskome saboru, koji se sastao 15. travnja 1861. Da se radilo o žurnim potrebama kao i ostvarenjima, svjedoči i činjenica da je Strossmayer u programskom govoru što ga je održao u Saboru već 29. travnja (1861) kazao također: „U akademiji znanosti sve struke znanja čovječanskoga u višem znamenovanju zastupane biti moraju: mudroslovlje, filologija, povjesnica, pravoslovlje, prirodoslovlje, bogoslovlje, slovoslovlje, itd. (...), i u akademiji znanosti stjecište i utočište svoje naći imaju (...).

S akademijom znanosti usko je spojeno i jugoslavensko sveučilište u Zagrebu, koje bez dvojbe, svakom domorodcu vruće na srcu leži i ležati mora (...). Ona ima biti umovina, koja se poput orla na krilima uzvišenoga duha svoga nebu pod oblake diže, najplemenitiji čini radnje duševne (...). To nam akademija samo onda biti može ako se bude putem sveučilišta vrelo otvorilo, iz kojega će omladina naša žeđu svoju duševnu trnuti i onim se blagom obogatiti moći, koje više čovjeka resi i odlikuje nego ikakvo sjajno ime, više nego sve blago materijalno ovoga svijeta (...). Tko god nam strani amo dođe, znajući da je u Zagrebu sjedište akademije znanosti, dvojiti neće da je tu ujedno i sjedište sveučilišta, i ova dva zavoda jedan s drugim usko su spojena (...).

Još jedno, gospodo zastupnici! I s onu stranu Save i Une počinju neki barem potrebu osjećati višega obrazovanja. Počinju u tim stranama osvjedočenje gojiti da se treba ponajprije uzdati u sebe i u vlastite moralne sile svoje da se od strašnog sužanjstva oslobode. Kršćanstvo preko Save i Une krv je od krvi naše,

udo je tijela našega. Negda i oni bijahu dio cjeloviti državnoga posjeda našega." Na kraju je predložio „da se istom odboru koji će izraditi osnovu akademije znanosti, nalog ujedno podijeli da izradi osnovu za sveučilište i da naznači način kojim bi se najbolje i najuspješnije sveučilište kod nas oživotvoriti moglo".[2]

Na glasoviti Strossmayerov govor koji svjedoči o širini njegovih pogleda, koji su pod pojmom „jugoslavenskim" smatrali da će se Slaveni, ako budu sjedinjeni knjigom i kulturom, lakše moći othrvati teritorijalnim težnjama i pokušajima susjedske kulturne asimilacije, ponajprije austrijskih Nijemaca i Mađara, Sabor je odgovorio time što je jednodušno priznao „znamenitost"Akademije. I stoga je zaključio da se ona odmah stavi pod zaštitu Sabora, a imena njezinih utemeljitelja „za vječnu uspomenu u znak narodne zahvalnosti zabilježe osobitim člankom". Naime, neki su zastupnici odmah darovali visoke svote: zagrebački nadbiskup Juraj Haulik darovao je 10.000 forinti; također grof Julije Janković i barun Gustav Prandau. Svote od 5000 forinti darovali su grof Filip Batthyani, barun Metel Ožegović, Ambroz Vranjican i Nikola Vranjican. Grof Lippe Schaumburg, virovitički, darovao je 3000 forinti, a ban Josip Šokčević 1000 forinti. Po tisuću forinti darovalo je više drugih zastupnika, ostali manje, a većina znatno manje iznose. Ukupno su do kraja 1867. upisana 442 financijska utemeljitelja i manja darovatelja. Pritom jedna je trećina darovatelja dolazila iz područja Hrvatsko-slavonske vojničke granice. Prema socijalnom sastavu više od 40% darovatelja bili su svećenici, 20% ostali, uglavnom

[2] Franjo Rački (i Josip Juraj Strossmayer), u: *Politički spisi*, Zagreb, 1971, str. 89–96; Trpimir Macan, *Povijest hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1992. Govor Josipa Jurja Strossmayera o potrebi akademije i sveučilišta u Hrvatskom saboru, 29. IV. 1861, str. 240–343. (Autor pogrešno navodi datum 12. travnja!)

pripadnici intelektualnih zvanja, a trgovaca i obrtnika bilo je nešto više od 5%. Sabor je odmah konstituirao i dva zasebna odbora: prvi sa zadaćom izraditi Osnovu pravila Akademije i drugi gospodarski, koji će se brinuti o sakupljenim novčanim prinosima i poslovima oko osnivanja Akademije, sve dok se ona ne konstituira. Za predsjednika odbora izabran je Ambroz Vranjican.[3]

Nepuna dva mjeseca poslije, 21. lipnja 1861. Strossmayer je u Hrvatskome saboru položio za osnivanje „jugoslavenskog sveučilišta" svoju velikožupansku plaću „dokle god tu čast obnašao bude". Neposredni rezultati tih jednodušnih težnji u Saboru bili su i posebni zakonski članak *O osnivanju jugoslavenskoga sveučilišta u Zagrebu*, kao i još zasebni članak „o trošku oko njega". Također je osnovan zaseban „ekonomički odbor" sa zadaćom da i on sakuplja „novce u tu svrhu", to jest za „sveučilište jugoslavensko", te da njima upravlja, i da „imena p. n. darovnikah za viečnu uspomenu uvrste u zapisnik". I za predsjednika tog odbora izabran je Ambroz Vranjican. Osim Strossmayera, mecenatske priloge za osnivanje Sveučilišta darovali su također zagrebački nadbiskup Juraj Haulik, 10.000 forinti, i Nikola Vranjican, 5000 forinti. Ostali prilozi iznosili su većinom od 50 do 100 forinti, i tako svjedočili zainteresiranost i širih slojeva građana za te pro-

[3] Spisi saborski kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije od god. 1861, sv. I–IV, Zagreb, 1862. (Ur. i izd. Dragoslav Kušlan i Mirko Šuhaj). O prinescih za jugoslavensku akademiju znanostih i umjetnostih priloženih uz sabor, sv. I, str. 134–138. (Dalje: Spisi saborski). Više o njihovu regionalnom podrijetlu i socijalnom sastavu, vidjeti: Agneza *Szabo*, Biskup Josip Juraj Strossmayer i ostali utemeljitelji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1860–1873, u: Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera, Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Osijek, 2008, str. 353–364; 360–361. (ur. Stanislav Marjanović).

jekte. Od 1865. pa do otvaranja Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu (1874) zabilježen je 541 financijski utemeljitelj.[4]

Međutim, postojala je u Saboru i jaka opozicijska struja protiv postojećih „jugoslavenskih težnjah“ i s njom se Strossmayer sukobljavao i u medijima, ali i u samoj sabornici. Za ilustraciju političkih okolnosti donosim odabrane odlomke iz upravo proročkoga govora zagrebačkoga nadbiskupa Jurja Haulika, što ga je održao u Saboru 30. srpnja 1861. Kazao je među inim: „U Saboru (...), imade ih, koji si vrlo mnogo obećavaju od sdruženja jugoslavenskih narodah. Ne tajim ni ja, da će budućnost ovim krajevom moći dati drugo lice, osobito kad se oslabljeno već tursko carstvo primakne svome raszapu. No to sve krije još neizvjestna budućnost u svome skutu; niti je moćan um čovječji, da samo po prilici i vjerojatno predvidi, kada, kako i pod kakovimi uvjeti imalo bi se zbiti? To po mojem osvjedočenju je stalno, da se tako važni pokret stvarih ni bez prolivanja čovječje krvi i drugih mnogobrojnih nevoljah, a ni bez upliva evropejskih velevlastih, poimence francezke, ruske i englezke neće moći dogoditi.“ Zatim je Haulik upitao Sabor: „U ostalom tko bi mogao uztvrditi, da će domovini našoj ovakovom velikom promjenom zapasti veća sloboda, ili da će biti sretnijom, nego što bijaše kroz toliko vjekovah svoga sjedinjenja s Austrijanskom carevinom? Ja barma po duši nebi hotjeo za to jamčiti.“[5] Taj su govor podržavali ban Šokčević i kancelar Mažuranić, Ivan Kukuljević,

---

[4] Spisi saborski 1861, sv. I, str. 27; čl. LXXXIV; Isto, I, čl. XXXIII. O velедušnih darovih (...) biskupa đakovačkog Josipa Jurja Strossmayera za jugoslavensko sveučilište (...), str. 87–101.

[5] Agneza *Szabo*, Govori zagrebačkog nadbiskupa Jurja Haulika (*Tkalčić*, Godišnjak Društva za povijesnicu Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 1/1997, str. 487–561, 525–526).

Metel Ožegović i drugi, ali oni su bili u manjini. Štoviše, samo nekoliko dana poslije, 5. kolovoza 1861, saborska liberalna većina odbacila je i svaku dalju obnovu moguće rasprave u pogledu ulaska Hrvatske, odnosno izbora hrvatskih zastupnika u Državno ili Carevinsko vijeće – centralni parlament u Beču. U govorima nekih zastupnika prepoznaje se bojazan od mogućeg „novog apsolutizma i germanizacije". Osim toga, saborski su odbori požurili izraditi zakone ne samo za jugoslavensku akademiju i sveučilište nego i za jezik jugoslavenski, i za kulturne institucije: za jugoslavensko kazalište, za jugoslavensku maticu, jugoslavenski muzej, jugoslavenske gimnazije i tako redom, i za njih je Sabor već u rujnu iste godine (1861) službenim putem zatražio potrebne kraljeve sankcije, što znači odobrenje zakona u smislu njihove opstojnosti kao nacionalnih ustanova.[6]

Znamo da su bečki politički faktori zazirali od svakoga spominjanja jugoslavenskog imena u pravilima kulturnih i znanstvenih institucija na slavenskom jugu, tako i u Hrvatskoj. I ne samo to. Nezadovoljan odbijanjem Hrvatskoga sabora da pošalje svoje zastupnike u Beč – u centralni parlament, kralj je ljutit raspustio sabor 8. studenoga 1861, na neodređeno vrijeme. Pritom nije sankcionirao ni jedan od predloženih saborskih zakona, pa ni one o kulturnim ustanovama, osim zakonskog članka 42/1861, koji je regulirao hrvatske uvjete pregovora s Ugarskom u pogledu uspostave političkih odnosa, koje je prije (1848) prekinuo ban Josip Jelačić.

---

[6] Dnevnik Sabora (1861.), str. 540; 670; 698; 798. Spisi saborski (1961.) Sv. I, zak. čl. XLVIII, LXXIII, LXVIII, LXXXIV, LXXXV; Agneza *Szabo*, Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860–1873, I, Zagreb, 1987, str. 25–27; 39.

Ovime su hrvatska politika, kao i sam biskup Strossmayer, ušli u dalje teške i krajnje neizvjesne političke igre. Zbog niza novih okolnosti u Monarhiji, pa i ratnih, zajedno s porazima, one su na kraju i dovele do odugovlačenja, ali i stvaranja Dvojne Monarhije, a time i sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe, kako je i spomenuto.

U takvim okolnostima valja promatrati i Strossmayerove političke „akcije“, najprije u pregovorima sa Srbijom, kao i njegova razočaranja u vezi s njima, ne jedanput, kao i nešto kasniju i vrlo neugodnu „bjelovarsku aferu“ (1888), kad je kralj Franjo Josip I. za susreta u Bjelovaru ukorio Strossmayera što je poslao brzojavnu čestitku u Kijev u povodu proslave 900. obljetnice pokrštavanja Rusa. Ističem i kasnije promjenu političkog smjera u pogledu Strossmayerova načelnoga pristanka uz hrvatski opozicijski program dogovoren 1894, čija je bit: teritorijalna cjelovitost Hrvatske uključujući Bosnu i Hercegovinu, s kojom će se Hrvatska urediti kao jedna *pravna država, ustavno i slobodno*, unutar Austro-Ugarske.[7] Ističem da je Strossmayer u međuvremenu, ali i poslije, mecenatski pomagao djelovanje prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa Josipa Stadlera, osobito u gradnji katedrale u čast Srca Isusova u Sarajevu te bogoslovnoga sjemeništa i crkve u čast slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda, ali i gradnju nadbiskupske ubožnice, i drugo.[8] O intenzitetu Strossmayerovih donacija kao i uspostavljenu prijateljstvu između dvojice biskupa, zacijelo svjedoči i činjenica što je nakon Strossmayerove smrti (8. travnja 1905), upravo Stadleru povjereno

---

7 Trpimir Macan, n, dj., Opozicijski program, 1894, str. 373–374.

8 Agneza Szabo, Biskup Strossmayer i njegova suradnja s nadbiskupom Josipom Stadlerom, Hrvatska književna revija *Marulić* 4, Zagreb (49)2015, br. 4 (265), str. 6–15.

održati govor nad odrom biskupa Strossmayera u đakovačkoj katedrali (14. travnja 1905), u kojoj je i pokopan. Uz pomni prikaz Strossmayerova života i rada, i brojnih zasluga, Stadler je kao osobita njegova djela istaknuo gradnju katedrale u čast sv. Petra Apostola u Đakovu, osnivanje Sveučilišta i Akademije s Galerijom slika u Zagrebu, kojima je obdario svoj narod. Svoj govor Stadler je zaključio riječima: „Proći će oni, koji se na njega dižu; umuknut će ona usta, koja se klevetami nabacuju na našega velikana; ali se djela njegova ne mogu uništiti, niti potezom pera izbrisati. Klevetnika će nestati, a djela Strossmayerova ostati, koja je on učinio za vjeru i dom."[9]

U međuvremenu Strossmayer je i prije, ali i poslije saziva novoga Sabora (1865), nastavio mecenatski pomagati hrvatske središnje institucije, ozakonjene u Saboru te godine ili poslije, ali sada bez jugoslavenskog predznaka. Bile su to: Matica hrvatska, časopis *Književnik*, poslije i *Vijenac*, Društvo Sv. Jeronima, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, Hrvatski glazbeni zavod, Hrvatsko-slavonsko-dalmatinski zemaljski arhiv, Narodno kazalište, Narodni muzej, poslije i Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru, tamošnje novine *Naša sloga*, hrvatska čitaonica u Kastvu i drugo. Iznimka je bilo Društvo za povjesnicu jugoslavensku, i njegov znanstveni časopis *Arkiv*, koje je 1849. uz suglasnost bana Jelačića utemeljio Ivan Kukuljević, ali za koje Sabor 1861. nije tražio kraljevu zakonsku sankciju. Ono je poslije vlastitom odlukom promijenilo ime u Hrvatsko arheološko društvo (1874).

---

[9] Govor nadbiskupa Stadlera nad odrom Strossmayerovim održan u đakovačkoj katedrali na dan pogreba Strossmayerova 14. travnja 1905, *Vrhbosna, katoličkoj prosvjeti* (XIX) 1905, br. 8, Sarajevo, 20. travnja 1905, str. 132–134.

U međuvremenu su zalaganjem bana Šokčevića, ali i upornošću biskupa Strossmayera, pravila Akademije jugoslavenske konačno odobrena 4. ožujka 1866. i taj se datum uzima kao dan osnutka Akademije. Hrvatska dvorska kancelarija u Beču potvrdila je Strossmayera pokroviteljem Akademije sljedeće godine, 10. travnja 1867. Istoga dana i Franju Račkoga predsjednikom.

Kao pokrovitelj Akademije Strossmayer je omogućio kupnju Kukuljevićeve knjižnice i drugih ostavština te uz brojna njezina izdanja financirao i rad na Akademijinu *Rječniku.*

Akademija u palači Narodnog doma (Opatička ul. 18) nije mogla ostati. Zato je Strossmayer inicirao gradnju Akademijine palače na Zrinjevcu, kamo će se smjestiti i njegova Galerija slika.

Na Strossmayerov apel zastupstvo grada Zagreba darovalo je besplatno gradilište na tadašnjem južnom šetalištu, a Zemaljska vlada bana Ivana Mažuranića darovala je sto tisuća forinti. Kada su se prikupljena sredstva za gradnju iscrpila, Strossmayer je ponovno priskočio u pomoć s novih 20.000 forinti.

Gradnja Akademijine palače u stilu firentinske renesanse trajala je tri godine (1877–1880). No Strossmayer je želio da njegova Akademija ne bude samo akademija znanosti, nego i akademija umjetnosti. Zato je 1884. primila pod svoj krov i najveći dar svoga pokrovitelja: 256 umjetnina, od toga 235 slika, koje najvećim dijelom pripadaju različitim talijanskim slikarskim školama. Strossmayer je te umjetnine nabavljao velikim osobnim odricanjem punih dvadeset godina. Preuzeo je i trošak otpreme umjetnina iz Đakova u Zagreb, a sudjelovao je i u troškovima Akademije za uređenje Galerije.

Biskupov dolazak u Zagreb u prigodi otvaranja Galerije slika pretvorio se u veliko narodno slavlje, spontani odgovor na

Khuenove pokušaje mađarizacije Hrvatske. Tisuće Zagrepčana dočekalo je Strossmayera na ulicama grada. Narodno oduševljenje dosegnulo je vrhunac 9. studenoga 1884. u prigodi svečanog otvaranja Galerije, kad je Strossmayer u Akademiji održao posljednji govor, iz kojega navodim: „Evo zašto ja osobitim načinom promičem učene i prosvjetne zavode: Ja bih rad da naš narod živi, da živi u slozi i ljubavi sa svakim, koji bratski s njime misli, ali želim da pod nikim ne živi, koji bi mu rada svrhu, za koju je stvoren, tuđom svrhom zamienio."

Na kraju, sve ustanove koje je biskup Strossmayer mecenatskim prilozima gradio stoje i danas i svrstavaju nas u zajednički hod s europskim zemljama. U tome Strossmayerovu radu, kao i trajnim vrijednostima koje nam je ostavio u baštinu, stoje i njegove neprolazne zasluge.

Josip Juraj Strossmayer i hrvatsko-mađarski odnosi u osvit dualizma

Željko Holjevac

Josip Juraj Strossmayer, bosanski i srijemski biskup, katolički teolog, hrvatski političar, kulturni djelatnik, utemeljitelj središnjih nacionalnih ustanova u drugoj polovici 19. stoljeća i mecena hrvatske znanosti i kulture, imao je zapaženu ulogu u hrvatsko-mađarskim odnosima, napose prijelomnih 1860-ih i ranih 1870-ih godina.[1] Tada se Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija nalazila na povijesnom raskrižju između Beča i Pešte, odnosno tada je sklopljena i revidirana Hrvatsko-ugarska nagodba – temeljni državni zakon za Hrvatsku i Slavoniju u sklopu zemalja ugarske krune do sloma Austro-Ugarske 1918. godine.

Nakon što je za revolucije 1848. ukinuto kmetstvo, a apsolutističkim reformama 1850-ih položeni temelji građanskoga društva i moderne hrvatske nacije, austrijski car Franjo Josip I. pozvao je u proljeće 1860. odabrane uglednike iz svih habsburških zemalja u tzv. Pojačano carevinsko vijeće u Beču. Slavoni-

[1] Pisac ovih redaka obranio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2006. disertaciju *Hrvatsko-mađarski odnosi 1860–1873.* Ovaj prilog napisan je na podlozi te disertacije. Za povijesni kontekst korisna je, među ostalim naslovima, knjiga Mirjane GROSS i Agneze SZABO, *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb, 1992.

ju je u tome tijelu zastupao biskup Strossmayer iz Đakova, koji je tada prvi put nastupio kao političar, zauzevši se za federalizam, sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom i ravnopravnost svih naroda pod habsburškom krunom. „Budućnost je u božjoj ruci i premilostivog Cara odluci" – pisao je Strossmayer zagrebačkom kanoniku i svome bliskom suradniku Franji Račkom nakon povratka iz Beča 6. listopada 1860. godine.[2] Vladar je odlučio tako da je 20. listopada 1860. donio *Listopadsku diplomu*, povelju kojom je najavio prijelaz s apsolutizma na ustavno stanje, priznao povijesne pokrajine kao političke individualnosti i proglasio Carevinsko vijeće u Beču stalnim državnim vijećem za čitavo Austrijsko Carstvo.

U međuvremenu je za novoga bana u Hrvatskoj i Slavoniji postavljen podmaršal Josip Šokčević iz Vinkovaca. On je 26. studenoga 1860. sazvao Bansku konferenciju koja se sastala u Zagrebu i na kojoj se okupilo 55 najpoznatijih ljudi iz Hrvatske i Slavonije, uključujući i biskupa Strossmayera. Konferencija je zatražila priključenje Dalmacije, istočnih dijelova Istre i kvarnerskih otoka Hrvatskoj, otvaranje zasebne dvorske kancelarije za Trojednu kraljevinu u Beču, obnovu županija s imenovanim velikim županima na čelu i saziv Sabora na temelju izbornoga reda iz 1848. godine. Franjo Josip je odobrio sve zahtjeve, osim onih koji su se odnosili na moguće sjedinjenje hrvatskih zemalja. Nakon toga je Ivan Mažuranić iz Novoga u Vinodolu imenovan predsjednikom Hrvatskog dvorskog dikasterija (od 1862. hrvatskim dvorskim kancelarom) na bečkom dvoru. Početkom 1861. osnovano je Namjesničko vijeće u Zagrebu i obnovljen županijski ustroj u Hrvatskoj i Slavoni-

2 ŠIŠIĆ, Ferdo (ur.), *Korespondencija Rački-Strossmayer* (dalje: KORS), knj. I, Zagreb, 1928, 1.

ji, ali je Međimurje, koje je ban Josip Jelačić 1848. vratio Hrvatskoj, opet pripojeno Ugarskoj, dok je civilni dio Srijema, nakon ukidanja Vojvodine Srpske i Tamiškog Banata, vraćen pod bansku vlast. Nanovo sazvana skupština Virovitičke županije, kojoj je tada na čelu bio đakovački biskup, zamolila je 12. veljače 1861. bana Šokčevića da Međimurje „do saborske odluke pridrži uz Hrvatsku"[3], a Strossmayer je i osobno pošao u Beč, uzalud pokušavajući nagovoriti Franju Josipa da poništi odluku o utjelovljenju Međimurja u mađarsku županiju Zala. Hrvatsko-mađarski odnosi, jednako kao i austrijsko-mađarski, dospjeli su na povijesnu prekretnicu, a Strossmayer je 4. siječnja 1861. napisao grofu Juliju Jankoviću: „Ja sam za savez s Ugarskom, ali samo kao bratski savez jednakih".[4]

Uskoro je Franjo Josip donio *Veljački patent* kojim su sužene ovlasti zemaljskih sabora u habsburškim pokrajinama, osim u Ugarskoj i Hrvatskoj, u korist Carevinskog vijeća, koje je preraslo u dvodomni parlament i zajedničko zakonodavno tijelo za Austrijsko Carstvo. U Zagrebu se 15. travnja 1861. sastao Hrvatski sabor, koji je raspravljao o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj i Austriji. Ističući da trebamo „susjedom svojim" reći „liberi summus, et non partes adnexae" (slobodni smo, a ne pridružene strane), biskup Strossmayer je u Saboru 5. srpnja 1861. kazao: „To, gospodo, po mom svetom osvjedočenju od nas čast i dostojanstvo naroda našega zahtieva, inače ostadosmo kao i doslje pred sudom Ungarske i pred mnienjem Eu-

3 *Pozor*, 36/II, Zagreb, 13. veljače 1861.

4 Citirano prema: TOMLJANOVICH, William Brooks, *Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2001, 103.

rope tudja prikrpina".[5] Većina zastupnika okupljenih oko đakovačkoga biskupa, uglavnom bivših iliraca, glasovanjem je prihvatila prijedlog Osrednjega odbora da Trojedna kraljevina, s obzirom na činjenicu da je stari ugarsko-hrvatski staleški savez prestao vrijediti u ratu 1848/49, može stupiti u novi savez s Ugarskom, ali tek nakon što se ujedine sve hrvatske zemlje i pod uvjetom da Mađari priznaju hrvatsku „neodvisnost i samostalnost", uz dodatak da samouprava u sudstvu, školstvu, unutarnjoj upravi i vjerskim poslovima ne može biti predmet pregovora o novome hrvatsko-mađarskom savezu. To je bio saborski članak 42, koji je dobio i vladarevu potvrdu pa je stupio na snagu kao zakonski propis.

Na temelju prijedloga Osrednjega odbora, koji je odražavao stajališta ljudi koji su oblikovali i dijelili svjetonazor lista *Pozor*, formulirana je politika Narodno-liberalne stranke koja je počivala na ilirskom narodnjaštvu iz vremena prije 1848. i u kojoj se osobito isticao biskup Strossmayer kao duhovni i moralni autoritet. U vodstvu stranke važni su bili i ljudi poput Franje Račkoga, Ivana Vončine, Ivana Kukuljevića, Ivana Mažuranića, Matije Mrazovića, Ivana Perkovca, Josipa Miškatovića, Slavoljuba Vrbančića, Maksa Price i dr. Bilo je to vrijeme kada se većina političara u Ugarskom saboru, pozivajući se na političku tradiciju i dosege revolucionarnih gibanja 1848, izjašnjavala za samostalnost zemalja ugarske krune kao političke cjeline pod mađarskim vodstvom unutar Habsburške Monarhije. Budući da je Hrvatski sabor naglasio hrvatsku državnost i odbio poslati zastupnike u Carevinsko vijeće (Reichsrat)

---

5 *Pozor*, 156/II, Zagreb, 10. srpnja 1861. Strossmayerov govor objavljen je i kao posebno izdanje pod naslovom *Govor ob odnošajih Trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj dne 5. srpnja 1861*, Zagreb, 1861.

Nach einer Photographie

Stich u. Druck v. Weger, Leipzig

Bischof Strossmayer.

Verlag der Dürrschen Buchh

s obrazloženjem da to tijelo nije nastalo ustavnim putem, vladar je u jesen 1861. raspustio Sabor. Sljedećih je godina Hrvatska dvorska kancelarija osigurala Hrvatskoj i banu Šokčeviću neposrednu vezu s bečkim dvorom, a Franjo Josip odustao je od tumačenja da su Mađari pobunom protiv bečkog dvora 1848. zauvijek „proigrali" svoja ustavna prava. Pod njegovim pritiskom novi je Hrvatski sabor 1865. napustio načelo da je ujedinjenje hrvatskih zemalja preduvjet za uređivanje hrvatsko-mađarskih odnosa, a Ugarski sabor morao je uvažiti hrvatski zakonski članak 42. iz 1861. godine.

Iako su se hrvatski unionisti, nastavljači mađaronske politike iz vremena Hrvatskoga narodnoga preporoda, tih godina najviše zauzimali za priklanjanje Ugarskoj, pri čemu se ni oni nisu sasvim odricali hrvatske zasebnosti, osnovni ton hrvatsko-mađarskom približavanju dao je uskoro biskup Strossmayer, koji je još 15. prosinca 1861. pisao Račkom da „u sadašnjih okolnostih ne ima spasa, no držati se čvrsto Madžarâ" koji „dobro ćute, koliki bi za njih udarac bio, da naša zemlja u *Reichsrath* pođe".[6] Stoga je na sjednici Hrvatskoga sabora 11. ožujka 1866. izabran kraljevinski odbor za pregovore s Mađarima. Članovi odbora bili su: Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, Matija Mrazović, Dragutin Kušlan, Ivan Perkovac, Mirko Šuhaj, Jovan Subotić, Makso Prica, Avelin Ćepulić, Bartol Zmajić, Josip Vraniczany i Miho Klaić.[7] Okupljeni članovi kraljevinskog odbora sastali su se 16. travnja 1866. na konstituirajućoj sjednici u Pešti. Za predsjednika odbora, na prijedlog riječkog velikog župana Bar-

6 KORS, I, Zagreb, 1928, 7.

7 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Zagreb, Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Opći spisi, kut. 128, br. 668, 701, 707 i 709.

tola Zmaića, izabran je upravo biskup Strossmayer, dok je za perovođu (zapisničara), na Strossmayerov prijedlog, izabran Ivan Perkovac. Na drugoj sjednici kraljevinskog odbora u Pešti 17. travnja 1866. predsjednik Strossmayer priopćio je članovima odbora da ga je ugarski kraljevinski odbor obavijestio da je za svojega predsjednika izabrao grofa Antala Mailátha, a za perovođu Antala Csengeryja. Zaključeno je da se obojica predsjednika, Strossmayer i Mailáth, privatno dogovore kako bi najuspješnije mogli započeti s pregovorima. Podržana je Strossmayerova zamisao da se sva pitanja raspravljaju u pojedinačnim dogovorima među članovima odborima i da se formalna sjednica održi kad se dogovore predložene odluke. Ujedno je prihvaćen njegov prijedlog da u privatnim dogovorima svatko govori kako zna i hoće, a da na formalnim sjednicama Mađari govore mađarskim i Hrvati hrvatskim jezikom. Odlučeno je također da se zapisnik usporedno vodi na mađarskom i hrvatskom jeziku te da predsjedatelj zajedničkih sjednica potpisuje oba zapisnika.[8]

Hrvatski i ugarski kraljevinski odbor održali su 21. travnja 1866. prvu formalnu zajedničku sjednicu u Pešti. Predsjednik ugarskoga odbora grof Mailáth pozdravio je nazočne na mađarskom, a odzdravio mu je predsjednik hrvatskoga odbora biskup Strossmayer na hrvatskome jeziku. Nakon što su međusobno izmijenili vjerodajnice, članovi obaju odbora izabrali su sporazumno, na prijedlog biskupa Strossmayera, grofa Mailátha kao kraljevinskoga baruna i najstarijeg člana za predsjedatelja zajedničkih sjednica. Za perovođe (zapisničare) na zajedničkim sjednicama izabrani su perovođe dvaju odbora, Antal Csengery i

[8] *Saborski spisi sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865.-1867.*, Zagreb, 1900, 241–242.

Ivan Perkovac.[9] Iako su se hrvatsko-mađarski pregovori odvijali u sjeni pripremanja kompromisne nagodbe mađarskih prvaka s vladarem, peštanski ilustrirani list *Vasárnapi újság* posvetio je 6. svibnja 1866. posebnu pozornost biskupu Strossmayeru, vođi hrvatskoga izaslanstva.[10] Dvomjesečni pregovori nisu bili laki jer su mađarski pregovarači ustrajavali na cjelovitosti zemalja ugarske krune kao jedinstvene mađarske države, a Hrvatima su bili spremni prepustiti tek neznatnu autonomiju. Oslanjajući se na hrvatsko državno pravo i zakonski članak 42. iz 1861, hrvatski su pregovarači tražili što širu autonomiju s obilježjima državnosti, a Strossmayer se borio i za Međimurje i Rijeku. Nakon što je ugarski kraljevinski odbor ustrajao na svojem stanovištu da Ugarska ima „nedvojbeno pravo“ na Međimurje i Rijeku, a Strossmayer kao predsjednik hrvatskoga odbora izjavio da je Međimurje „još u 16. vieku na Hrvatsku spadalo“ i kazao kako „sama narav veže Rieku i Hrvatsku“[11], pregovori su obustavljeni, doduše ne samo zbog spora oko Međimurja i Rijeke nego i zbog izbijanja austrijsko-prusko-talijanskoga rata.

Ratni slom prevlasti Habsburgovaca u Njemačkom savezu i gubitak Venecije usmjerili su Franju Josipa prema koncepciji homogenije dvojne države koja bi zamijenila dotadašnju heterogenu zajednicu zemalja i pokrajina u različitim statusima pod habsburškom krunom. Strossmayer je 1. kolovoza 1866. u pismu Račkom izrazio bojazan „da ne će Car poći putem dualizma“ i upozorio na mogućnost „da Car Rijeku dâ Madžarom“,

---

[9] HDA, Zagreb, Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Kraljevinski odbor, kut. 189, br. 808.

[10] *Vasárnapi újság*, 18/XIII, Pest, 6. svibnja 1866.

[11] *Saborski spisi sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865.-1867.*, Zagreb, 1900, 215–240.

zamolivši ujedno Račkoga da „što može biti prije“ napiše opsežniju raspravu o pravu Hrvatske na Rijeku.[12] Prema pisanju *Narodnih novina* od 18. prosinca 1866, Strossmayer je u Saboru kazao da nema „ni Hèrvata, ni Sèrbina, koji nebi pripravan bio, odsjeći si prije desnu ruku, nego dati da se Rieka odkine“.[13] Posebno hrvatsko izaslanstvo otišlo je zatim u Beč i ondje 26. prosinca 1866. predalo Franji Josipu hrvatsku saborsku adresu. Biskup Strossmayer, vođa izaslanstva, istaknuo je u pozdravnom govoru da je „teritorijalni i državni integritet trojedne kraljevine jasan postulat našega državnoga prava“, na što je vladar prilično hladno odgovorio kako će „adresu podvrći zreloj prosudbi i odgovoriti saboru“.[14]

Nakon što je prijedlog odbora 67-orice Ugarskoga sabora o „zajedničkim poslovima“ s Austrijom usklađen s vladarevim željama, imenovana je samostalna ugarska vlada na čelu s premijerom Gyulom Andrássyjem i sklopljena Austrijsko-ugarska nagodba, a Franjo Josip je 8. lipnja 1867. na Budimu okrunjen za ugarskoga i hrvatskoga kralja. Utvrđeno je da „zemlje ugarske krune“ i „ostale Nj. Veličanstva zemlje“ kao dvije „odieljene i podpuno neodvisne stranke“ tvore državnu zajednicu nazvanu Austro-Ugarskom.[15] Hrvati su bili nezadovoljni pa je na središnjem trgu u Zagrebu još 16. prosinca 1866. otkriven spomenik banu Jelačiću sa sabljom uperenom prema Dravi. Budući da

---

12 KORS, I, Zagreb, 1928, 35.

13 *Narodne Novine*, 290/XXXII, Zagreb, 18. prosinca 1866.

14 *Die Zukunft*, 296/III, Wien, 27. prosinca 1866.

15 *Zakonik članakah zakonskih od godine 1867. i 1868. na saboru ugarskom donešenih i previšjom sankcijom providjenih 10. Prosinca 1868., u predmetu zajedničkih posalah tičućih se kraljevinah Hèrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske*, Zagreb, 1868, 14.

ban Josip Šokčević

ban Levin Rauch

je Trojedna kraljevina stoljećima imala poseban položaj unutar zemalja ugarske krune, bilo je potrebno, nakon Austrijsko-ugarske nagodbe, sklopiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu kojom bi se uredili odnosi između Hrvata i Mađara u ugarskom dijelu Austro-Ugarske. Kako bi se provela nagodba s Hrvatskom po želji mađarskih prvaka, bečko je središte počelo vršiti pritisak na Hrvatsku da prizna nagodbu Ugarske s dvorom i dualistički okvir. Strossmayer se našao u teškom položaju. Njemu je Franjo Josip 29. travnja 1867. zapovjedio da bezuvjetno zastupa „poznati madžarski program", zaprijetivši u protivnom poduzimanjem „prisilnih mjera" protiv biskupa. Strossmayer se odmah požalio Račkom: „Možete si misliti, što je na to poštena moja duša osićala i što su mi usta izustila. Ja nikom na svijetu za ljubav moje osvjedočenje ne mijenjam, a sili se dakako *protiviti* ne mogu".[16] Svladan na dvoru, Strossmayer se privremeno povukao iz aktivne politike, a zatim je otišao u Francusku, odakle se ljeti 1867. vratio u domovinu.

Nakon što je narodnjački Hrvatski sabor u svibnju 1867. raspušten, ban Šokčević je podnio ostavku pa je banskim namjesnikom imenovan unionist Levin Rauch sa zadaćom da provede hrvatsko-mađarski sporazum. Potkraj 1867. održani su novi izbori za Hrvatski sabor. Zahvaljujući promijenjenim izbornim pravilima i pritisku vlasti, u Sabor su izabrana čak 52 unionistička i samo 14 narodnjačkih zastupnika. Unionistička većina u Hrvatskom saboru glasovala je za dualizam i „državno jedinstvo" zemalja ugarske krune pa je Sabor na sjednici 30. siječnja 1868. izabrao novi kraljevinski odbor od 12 članova, među kojima su većinom bile osobe odane banskom namjesniku Rauchu. Oni su otputovali u Peštu i nakon pregovora s mađarskim pred-

[16] KORS, I, Zagreb, 1928, 45.

stavnicima 24. srpnja 1868. utanačili Hrvatsko-ugarsku nagodbu[17] koju su zatim prihvatili Hrvatski sabor u Zagrebu i Ugarski sabor u Pešti. Njome je Hrvatska sa Slavonijom, ali bez Dalmacije i Rijeke koja je izdvojena u „posebno s ugarskom krunom spojeno tielo", dobila usku pokrajinsku autonomiju s ovlastima u sudstvu, školstvu, unutarnjoj upravi i bogoštovlju, zadržavši samo formalna obilježja državnosti u sklopu zemalja ugarske krune ili ugarske polovice Austro-Ugarske.

Hrvatsko-ugarskom nagodbom u Hrvatskoj su bili potpuno zadovoljni samo unionisti. Narodnjaci i pravaši bili su vrlo nezadovoljni, dapače ogorčeni. Ukinuta je Hrvatska dvorska kancelarija u Beču i osnovana autonomna zemaljska vlada u Zagrebu, a unionist Levin Rauch ustoličen je za bana. „U Zagrebu se želi sad pečat udariti na najveću sramotu i štetu našega naroda", pisao je Strossmayer Račkom 26. veljače 1869. godine.[18] Uskoro su učestali zahtjevi za revizijom Hrvatsko-ugarske nagodbe pa je ban Rauch 1870. dao u Saboru izglasati zakon kojim se svaki otpor Nagodbi proglašava kaznenim djelom. Za to vrijeme ugarska je vlada isposlovala da Franjo Josip uz blagoslov Svete stolice poslije smrti Jurja Haulika imenuje za novoga zagrebačkog nadbiskupa temišvarskog župnika Józsefa Mihalovicsa koji je za rata u Ugarskoj 1848/49. služio kao dušobrižnik u mađarskoj vojsci. Dok su unionističke novine tvrdile da je Mihalovics podrijetlom „Hrvat iz Slavonije gdje mu djedovi posjeda imadjahu"[19], Rački je 3. srpnja 1870. napisao Stro-

---

17 *Spisi odnoseći se na provedenje nagode izmedju kraljevine Ugarske te kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godine 1868.*, Zagreb, 1868, 95–117.

18 KORS, I, Zagreb, 1928, 73.

19 *Sloga*, 91/I, Zagreb, 6. kolovoza 1870.

ssmayeru: „Dakle doživismo sramotu, da nam se bivši honvédski feldpater nameće za nadbiskupa“.[20] U međuvremenu su istaknuti narodnjaci Mrazović, Miškatović i Vončina optužili bana Raucha u listu *Zatočnik* u Vojnom Sisku za korupciju oko isušenja Lonjskog polja. Ban je svu trojicu tužio krajiškom sudu u Petrinji, ali je sud početkom 1871. donio oslobađajuću presudu pa je Rauch podnio ostavku. Banom je postao Koloman Bedeković Komorski, dotadašnji ministar za Hrvatsku i Slavoniju u ugarskoj vladi, a na saborskim izborima u svibnju 1871. većinu je dobila Narodna stranka.

Budući da je Franjo Josip pod utjecajem njemačkoga ujedinjenja početkom 1871. pristao na reviziju odnosa između zemalja češke krune i ostalih habsburških pokrajina u austrijskoj polovici Austro-Ugarske, u Zagrebu je Narodna stranka 20. rujna 1871. u proglasu svojim „izbornikom i biračem“ osudila Hrvatsko-ugarsku nagodbu i izjavila da je „narod ove kraljevine“ odlučio „slobodno i samostalno živjeti“.[21] Eugen Kvaternik, suradnik Ante Starčevića iz Stranke prava, podigao je 7. listopada 1871. u okolici Rakovice pokraj Slunja bunu protiv „švabsko-magjarskoga“ gospodstva, ali su „naši petrolejci, uzgojeni madžaronskom vladom“, kako se izrazio Rački u pismu Strossmayeru, za tri dana rastjerani. U Pragu je Češki sabor 10. listopada 1871. donio *Fundamentalne članke* o zajedničkim poslovima Češkoga kraljevstva s Austrijom na temelju Austro-ugarske nagodbe, ali je vladar zbog njemačkih prosvjeda i mađarskoga otpora ubrzo odustao od sporazuma s Česima. Hrvatski sabor je početkom 1872. raspušten, a ban Bedeković dao je ostavku pa je banskim namjesnikom imeno-

[20] KORS, I, Zagreb, 1928, 104.

[21] *Obzor*, 48/I, Zagreb, 27. rujna 1871.

van bivši ilirac Antun Vakanović. Na novim izborima u svibnju 1872, unatoč pritisku vlade koja je tražila od činovnika da se pismeno obvežu kako će glasovati za unioniste i optužbama za veleizdajničko djelovanje narodnjaka, opet je najviše glasova dobila Narodna stranka, ali je većina mjesta u Saboru ipak pripala unionistima (zahvaljujući svjetovnim i crkvenim velikodostojnicima koje nije birao narod, nego su ih vlasti pozivale na zasjedanja). Narodnjaci su tada prihvatili Hrvatsko-ugarsku nagodbu, ali uz uvjet da se ona revidira, a podupro ih je i dio umjerenih unionista.[22]

Hrvatski sabor je već 9. srpnja 1872. izabrao kraljevinski odbor za pregovore o reviziji Hrvatsko-ugarske nagodbe, koji se sastojao od šest narodnjaka (Antun Jakić, Nikola Krestić, Ivan Mažuranić, Matija Mrazović, Josip Juraj Strossmayer, Ivan Vončina) i šest unionista (Petar Horvat, Miroslav Kraljević, Svetozar Kušević, Gustav Prandau, Makso Prica, Jovan Živković).[23] Mađarima se nije žurilo oko pregovora s Hrvatima pa je zagrebački *Obzor* tek 5. ožujka 1873. donio vijest da je ugarski kraljevinski odbor napokon započeo s radom. Tih dana se i Strossmayer vratio iz Rima u Đakovo i to preko Beča i Pečuha, gdje mu „surovi bećari magjarski" nisu dali „mirno prenoćiti", kako je 7. ožujka 1873. prenio *Obzor*, priredivši mu noćnu „mačju deraču" (Katzenmusik).[24] Nakon višemjesečnih pregovora s Mađarima došlo je tek do djelomične revizije Nagodbe. Ukinut je godišnji paušal od 2,2 milijuna forinti iz

---

22 CILIGA, Vera, *Slom politike Narodne stranke (1865–1880)*, Zagreb, 1970, 129.

23 PERIĆ, Ivo, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000*, II, Zagreb, 2000, 104.

24 *Obzor*, 53–55/III, Zagreb, 5–7. ožujka 1873.

zajedničkog proračuna kao pokriće troškova za obavljanje hrvatskih autonomnih poslova. Umjesto njega, Hrvatska je u zajedničku blagajnu ubuduće uplaćivala 55% svojih prihoda, a preostalih 45% zadržavala za vlastite potrebe. Hrvatski pregovarači nisu mogli izboriti veću samostalnost u odnosu prema Ugarskoj pa se razočarani Strossmayer povukao iz Pešte u lječilište Rogatec, razmišljajući neko vrijeme i o potpunom povlačenju iz javnoga života i kupovini otočića Lokruma kraj Dubrovnika. Kad mu je Ivan Mažuranić, koji je uskoro imenovan banom, telegrafirao da je revizija Nagodbe „perfektuirana", biskup je samo kratko odgovorio: „Bog blagoslovio".[25]

[25] KORS, I, Zagreb, 1928, 227.

Lukas o Strossmayeru

Stjepan Damjanović

Godine 1924. veliki je hrvatski umjetnik Ivan Meštrović završio svoj kip Josipa Jurja Strossmayera, a odlukom zagrebačkih gradskih vlasti kip je 1926. postavljen na mjesto na kojem i danas stoji, na zagrebačkom Strossmayerovu trgu između zgrade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i zgrade Akademijine čitaonice. Odbor Matice hrvatske zadužio je svojega potpredsjednika Filipa Lukasa da napiše spomen-spis u kojem će se osvrnuti na ulogu đakovačkoga biskupa u hrvatskoj povijesti. Lukas je to i učinio i Matica je spomen-spis otisnula kao svoje izvanredno izdanje te 1926. godine. Pisac u uvodnoj bilješci kaže da je posao prihvatio iako je rok bio kratak jer je želio i sam proučiti „život i rad velikoga čovjeka" i želio je da Matica prilikom podizanja spomenika ne izostane jer ona „nije nikakovu narodnu žalost i veselje propustila". Svoj spomen-spis Lukas je naslovio *Strossmayer i hrvatstvo*, očigledno držeći da je o tome potrebno govoriti i da je dobro da o toj temi piše potpredsjednik Matice hrvatske.

Rad počinje navodom iz Rankea, koji kaže: „U samim narodima se ogledava historija čovječanstva", a zatim na uvodnim stranicama Lukas govori o silama koje oblikuju svako trajnije ljudsko djelo („koje stoje uz kolijevku svakoga trajnijega ljudskoga djela"). Te su tri sile: pojedinci stvaraoci, društvo ili zajednica i misao.

Lukas tvrdi kako povijest iznosi pred nas velika imena, a ostale spominje kao biološku činjenicu, kao broj ili, kako kaže

Lukas, „kao odzivnu prostornu sredinu djelovanja velikih ljudi“. Ipak, kaže autor, iako pojedinac, a ne skupina proizvodi misao, razvoj nije moguć izvan društva i zato pojedinčeva djela nisu samo njegova. Povijesne osobe stvaraju kulturna djela ili već stvorena čuvaju i usavršavaju. Vezane su uz svoje doba i dolaskom novih naraštaja najčešće gube na aktualnosti, iako neke od njih dugo žive u sjećanju i ostaju putokaz za velike i male ljude. Općeljudska je tragika da velike ideje stvorene za dobro čovječanstva poslije nerijetko postanu svrha samima sebi.

U tako naznačenim okvirima Lukas je analizirao život i djelo Josipa Jurja Strossmayera, a prije same analize odmah rekao što je našao proučavajući taj život. Vidio je da „u njegovu (tj. Biskupovu, op. a.) stvaranju dolaze do izražaja duh i težnje hrvatskoga naroda, historijom i tradicijom u sadašnjost prenesene“, tu su i suvremene tendencije te velike ideje drugih ljudi, kod kuće i u svijetu stvorene. Osobito pak Lukas naglašava da je Biskup sve što je primio preobrazio i svemu dao svoj biljeg.

Strossmayer je po očevoj liniji germanskoga podrijetla, ali on je bio već četvrti potomak njemačkoga doseljenika, u obitelji u koju su beziznimno stizale hrvatske djevojke pa se u vrijeme Biskupova rođenja u njoj više nije njemački govorilo. Lukas drži da je Biskupovo energično, ustrajno i neslomljivo kretanje prema zacrtanim ciljevima nasljeđe koje su mu ostavili germanski preci, a majčina mu je loza ostavila „dobrotu, romantični idealizam, osjećajnost, gostoprimstvo i darežljivost“.

Posve ukratko opisujući Strossmayerovo školovanje Lukas spominje izjavu predsjednika ispitne komisije u Pešti, koji je za Josipa Jurja rekao „ili će biti prvi heretik ovoga vijeka, ili će biti najjači stup katoličke crkve“. U sljedećem odjeljku pozornost usmjerava na Strossmayerovo kršćanstvo hoteći upozoriti

na ono što je Biskupa nosilo, a što su proučavatelji i ocjenitelji njegova života i djela nerijetko ispuštali iz vida. „On je u svim svojim kulturnim djelima, svjetovnim kao i vjerskim, evanđelje kao najveću knjigu mudrosti, a Boga kao izvor mudrosti i istine prikazivao." Utvrđujući tu istinu, Lukas je ne ocjenjuje, nego nas poziva da je uočimo jer inače nećemo dobro vidjeti ono što je Biskup govorio i činio. Lukas takav Biskupov stav ocjenjuje kao čvrstu vezu s hrvatskom tradicijom, s onom tradicijom iz koje je niknuo ushit hrvatskih hodočasnika, ushit koji je i Dante primijetio i uzeo ga kao osobitu viziju u svome *Raju*, s tradicijom zbog koje je hrvatski narod prozvan „predziđem kršćanstva" i iz kojega je niknula rečenica: Za krst časni i slobodu zlatnu. Da je to Lukasovo povezivanje opravdano, da izlazi iz onoga što je Biskup uistinu govorio i pisao, a ne iz kakvih Lukasovih dnevnopolitičkih potreba, uvjeravamo se tako što čitamo misli sama Strossmayera koje nam Lukas podastire. Prvo one napisane i izgovorene 1874. prigodom otvaranja modernoga Zagrebačkoga sveučilišta, kada je Biskup poručio: „Duša mladića, da darove istine i znanja primiti može, mora biti skroz kršćanska... Kršćanstvo je naš narod od kolijevke njegove u ovim zemljama njegovalo, s njime se u muževno doba sa slavom i veličinom pobratilo, te mu je i danas pri preporodu njegova vjera, drug i dobrotvor. Povijest svih vremena i naroda nas uči, da oslabljenjem svete vjere, slabe ujedno i značajevi ljudi i naroda." Slično je govorio i pri utemeljenju Akademije trudeći se dokazati da „među svetom vjerom i među znanosti i umjetnosti nema na svijetu nikakovih opreka. Pa ako opreke kadšto i budu, nije ih narav stvari porodila, nego strast, slabost i zanešenost ljudska." Uostalom, njegov je životni program zgusnut u izreci: Sve za vjeru i domovinu!

Lukas dalje pokušava pokazati da Strossmayerova vjera nikada ne prelazi u fanatizam i kako se on dosljedno drži one ču-

vene *In necesariis unitas in omnibus caritas* (U nužnim stvarima potrebno je jedinstvo, a u svemu ljubav) i odnosi se vrlo pažljivo prema ljudima druge vjere.

Lukas mu osobito upisuje u dobro što svoje vjersko osvjedočenje nije nikada koristio da bi i dalje „drobio" ionako iscjepkan narod, jer takvo bi ga cjepkanje onesposobilo za tešku borbu u kojoj se našao.

Političke ideje Strossmayerove i njegovo političko postupanje izazivali su sve do naših dana suprotne reakcije pa nije čudo što im je Lukas posvetio najveću pozornost. Počinje s 1848. godinom kada se Strossmayer nalazi u bečkom Augustineumu (Lukas sasvim ispravno piše: Augustinej), u kojem se upoznao s Palackim i Riegerom i prihvatio ideju federalnoga ustroja Monarhije. Europu je snažno zahvatila ideja nacionalne države pa narodi nisu više zadovoljni da im se dopusti na njihovim jezicima stvarati književnost, nego žele živjeti po svojim zakonima i životnim oblicima koje sami drže primjerenima, odnosno da budu svoji gospodari. Nacionalna je ideja ugrozila stari svijet u kojemu su bili važni staleži i države. Francuska je revolucija stvorila francusku nacionalnu državu i potaknula druge svojim primjerom. Osloboditeljska ideja pomalo se izokreće pa borci za vlastitu postaju ugnjetavači tuđe slobode.

Lukas položaj Hrvata (i Srba) 1848. ocjenjuje tragičnim jer se nisu našli na strani ideje slobode, a to se dogodilo zahvaljujući Mađarima koji su nas sebičnom i kratkovidnom politikom gurnuli na stranu na kojoj nismo smjeli biti. U vrijeme dakle snažnoga apsolutizma i nasilne germanizacije stupa Strossmayer na đakovačku biskupsku stolicu (1850). On 1859. postaje članom Državnoga savjeta i na sjednicama toga tijela, drži Lukas, sazreli su njegovi pogledi na Hrvatsku, na južne Slavene i držav-

no uređenje. Na mađarski stav da u Ugarskoj nema drugih naroda osim Ugara, Strossmayer odgovara pozivanjem na načelo jednakih dužnosti i jednakih prava (*Gleiche Pflichten, gleiche Lasten*) i tako počinje povijest njegovih sukoba s Mađarima.

Zalagao se za federalističko uređenje Monarhije, a kako se u polemikama oko uređenja stalno spominjalo historijsko pravo zemlje, Strossmayer se potrudio proučiti i onda iznositi svoje dokaze o historijskom državnom pravu Hrvatske i bio je „obim nogama na tlu hrvatskoga državnoga prava". Najsnažnije je te misli izrazio u polemici s Borellijem, predstavnikom Dalmacije u Državnom savjetu, koji je poricao pravo Hrvatske na Dalmaciju. Lukas navodi najzanimljivije tvrdnje Biskupove i to dosta opsežno, a temeljna je ta da slavenski živalj u Dalmaciji uvijek za sebe kaže: Ja sam Hrvat i hrvatskim govorim. Biskupovi su stavovi imali odjeka posvuda gdje su Hrvati živjeli, i kod običnoga svijeta, ali je još važnije to da su pripadnici inteligencije u tekstovima i u govorima slijedili Strossmayerove govore i tako se suprotstavljali talijanizaciji u Dalmaciji.

Kada je banom imenovan Josip Šokčević, sazvao je bansku konferenciju i na njoj je sudjelovao i Strossmayer te bio izabran u deputaciju kralju koja je tražila da se hrvatski jezik uvede u sve urede i da se Dalmacija i kvarnerski otoci sjedine s maticom zemljom. Dalmatinski talijanaši omeli su ostvarenje toga cilja, a Strossmayer se višeput obrušio na centralizaciju jer je u njoj vidio premoć i gospodstvo jedne narodnosti nad drugom i zvao ju je „sužanjstvo neprivilegovanih".

Lukas naravno nije mogao ni htio zaobići razlike između Starčevića i Strossmayera i ovako ih je sažeo: „Dr. Ante Starčević je udario temelje svojoj stranci na osnovi državnoga prava, legitimiteta i ekskluzivnog hrvatskog nacionalizma, dok je

Strossmayer državno pravo htio dovesti u saglasnost s općim narodnim principom i prirodnim pravom. Strossmayer je tako narodnom i prirodnom pravu predložio državno pravo, vodeći računa o novim prilikama u zemlji, dok je Starčević na osnovi legitimiteta obrnuto radio." Lukas tvrdi da se Strossmayeru činilo preuskim pozivanje jedino na pisana prava i zato je uključio slavenske realitete od Triglava do Crnoga mora „hoteći ih ujediniti u jednu veliku zajednicu, i dajući svakoj svu moguću nezavisnost i slobodu".

Lukas pokazuje opisujući Strossmayerovo djelovanje i njegove privatne odnose (raskid sa Sundečićem) da Biskup nikada nije htio oslabiti ili zabaciti hrvatsko državno pravo. No slabljenje Austrije sve je više vodilo prema dualističkom uređenju Monarhije pa je u Beču dualističko uređenje već bilo zapravo prihvaćeno kada je onamo stiglo izaslanstvo Hrvatskoga sabora 1866. pod Strossmayerovim vodstvom da zahtijeva da se i hrvatski stavovi uzmu u obzir. Izaslanstvo je bilo nemilostivo primljeno, Sabor raspušten, a Biskup je bio osobno pozvan i tražili su od njega da se zalaže za novo uređenje Monarhije. On odgovara da mu to ne dopušta savjest i prihvaća da na neko vrijeme ode izvan zemlje (u Pariz). Lukas komentira: „Time, što se uklonio s političke pozornice političkih događaja, ako i nije učinio nikakvo herojsko djelo, nije Strossmayer ipak okaljao ideju i čast svoje ličnosti..."

Te godine (1926), kada je Lukas pisao svoj tekst, objavio je Đuro Šurmin dokument koji je Strossmayer sastavio 1874. i koji je trebao poslužiti kao osnovica za uređenje države južnih Slavena. Lukas navodi dijelove toga spisa i najvažnijim mu se čini ovo: „Da u međusobnim odnošajima imadu državna samostalnost i samoupravna prava pojedinih zemalja ostati posve nepovrijeđena i u potpunoj slobodnoj volji onoga dijela, koji tu sa-

Godine 1926. postavljen je Meštrovićev kip Josipa Jurja Strossmayera na trg s južne strane palače HAZU-a

mostalnost i ta prava uživa." Lukas kaže da te riječi pokazuju da su Biskupove težnje bile u skladu s težnjama hrvatskoga naroda. U vezi s tim postavlja se pitanje zašto je najvažnijoj znanstvenoj hrvatskoj ustanovi dao jugoslavensko ime, što su mu mnogi zamjerali. Lukas u Strossmayerovoj jugoslavenskoj ideji vidi produžetak ilirske ideje, ono je za Biskupa kulturni pojam, a ne državnopravni.

„On je htio pod tim zajedničkim imenom okupiti u zajednicu južne Slavene, ne zato, da narodne realnosti njime ukloni, već da pod zajedničkim imenom ukloni nadbijanje i međusobno trvenje, te im tako omogući saradnju i intenzivnije kulturno stvaranje u zajednici" – kaže Lukas i nastavlja da ni u tome Biskup nije uspio jer je postalo jasno „da jugoslavenski narod ne postoji ni kao historijski pojam, ni kao kulturno-socijalna skupina". Akademija nije u tom smjeru ništa promijenila jer se ništa i nije moglo promijeniti, jer nije bilo zajedničke jugoslaven-

ske povijesti i svaki je narod radio u smjeru svojih potreba. Lukas navodi dokaze da Biskup nije namjeravao narodna imena uklanjati i u mnogo navrata za sebe kaže da je Hrvat. Kulturno i moralno zajedništvo držao je nužnim za obranu od moćnih. U prepisci i razgovorima s moćnicima tadašnjega svijeta (Gladstone, papa Lav XIII, Leger, Wendel, Watson...) izjašnjava se kao Hrvat i oni ga, kaže Lukas, doživljavaju kao sina hrvatskoga naroda. No i kada svega toga ne bi bilo, analiza njegova bića pokazuje da je on „zapadan univerzalan čovjek, kršćanskom kulturom i pravdom zadojen, humanizmom i pravdom oplemenjen, a idejama narodnog principa, u svijet unesenog revolucijom, prekaljen".

Lukas u Strossmayerovu romantizmu, idealizmu, vidi čovjeka „koji sve dobro gleda i dobru se nada", a to su, kaže autor, tipične osobine našega naroda. Poziva u pomoć velikoga škotskoga pisca Seatona Watsona, koji je za Strossmayera rekao „zanesen kao dijete, a bistar i shvatljiv kao genij".

Ipak, ako je jugoslavenskim imenom Biskup htio izraziti samo kulturni pojam, postavlja se pitanje kako se on zapravo odnosio prema ideji narodnoga jedinstva. Sam je Lukas držao da je nacija ideja i izvjesna organizacija kulture i ona ne podliježe onim vanjskim silama koje utječu na državu. Pozivao se na Renana, koji je rekao: „Narod moj je onaj, koga ja svojim smatram i za koga sam spreman žrtve učiniti." Lukas drži da Strossmayer i Rački nisu bili posve načistu s pojmom naroda i narodnoga jedinstva, kao što je slučaj s mnogima u njihovo vrijeme i spominje kako su ozbiljni povjesničari i kulturolozi Slavene držali jednim narodom. Strossmayer voli sve Slavene i nejednom reagira kada se u Katoličkoj crkvi ne nastupa s razumijevanjem prema Rusiji. Tako je pisao u Rim papi da bi kršćanski narodi morali hvaliti Rusiju što oslobađa kršćane od Turaka, a ne pisati protiv nje. Lukas spominje i telegram koji je Strossmayer poslao u

Kijev u povodu 900. obljetnice pokrštavanja Rusije, zbog čega je nastala tzv. bjelovarska afera jer je kralj Biskupa oštro prekorio, ali mu je ovaj dostojanstveno i hrabro odgovorio: „Veličanstvo, moja je savjest čista." Završavajući dio o narodnom jedinstvu, Lukas tvrdi da bi se Strossmayer sigurno radovao utemeljenju jugoslavenske države, ali da bi ga „u dno duše boljelo, da je vidio, kako je njegov hrvatski narod (...) izložen teškim kušnjama i zapostavljanju".

Kao i mnogi drugi, i Lukas najviše drži do Biskupovih rezultata na polju prosvjete. „To nije spomenik brončani, izgrađen u vremenu i izložen udarima vremena; već je to spomenik podignut u najvišim naukovnim zavodima i u mnoštvu drugih nižih, a k tomu nevidljiv, izgrađen u duši i srcu svih Hrvata i ostale slavenske braće na jugu i svih kulturnih ljudi uopće. Taj spomenik prelazi prostor i vrijeme, te se poput vječne istine prenosi iz naraštaja u naraštaj i postaje trajan i neumro kao ljudski život." Naravno, autor govori o Akademiji i Sveučilištu i uopće Biskupovim nastojanjima kako bi i Hrvati u društvu drugih naroda davali svoj skroman prinos općem napretku; „da Hrvatska postane Toskana, a Zagreb Firenza", tako je Biskup govorio i radio.

Povijest, kaže Lukas, ne cijeni političke lakaje, nego požrtvovne rodoljube, ona ne cijeni umjetnike koji su podilazili ukusima vremena, nego one koji su stvarali trajne vrijednosti. No ona je i nepravedna jer šutke prelazi preko napora milijuna ne spominjući im ni imena. Ona pamti samo imena velikih i jakih ljudi. Strossmayer je bio skromna podrijetla, ali aristokrat duha, i slijedeći objektivan i pravedan sud povijesti ubrajaju ga Hrvati u svoju elitu.

Tekst završava ovako: „Za nas je on velik, jer je sve intelektualne napore i političke želje svoga naroda slijedio, i nikada im

se nije iznevjerio; on je za nas velik, jer je svojom liberalnošću, širokom koncepcijom i dalekim pogledima na Vatikanskom saboru legitimirao svoj narod; on je za nas velik, jer ga je sav kulturni svijet velikim smatrao; on je za nas velik, jer je ne samo veliko htio, nego i veliko izveo."

Lukasov tekst za nas koji živimo u prvim desetljećima 21. stoljeća može biti poučan u mnogome. Pokušajmo se zamisliti kakvi stereotipi prevladavaju o Strossmayeru i o Lukasu. Očekivali bismo da Lukas nesmiljeno kritizira Biskupa. Oni koji su stvarali stereotip nisu čitali ni Strossmayera ni Lukasa, nisu proučavali njihovo djelovanje. Istrgnute rečenice najčešće su služile za snaženje vlastitih politikantskih gledišta. Lukas nije tako činio, nije tražio i kritizirao ono iz Biskupova djelovanja s čime se nije slagao, nego je istraživao koliko je to djelovanje u skladu s povijesnim težnjama hrvatskoga naroda.

Zanimljivo je sada vidjeti što o tom Lukasu kaže hrvatski književnik Ivan Dončević na Matičinoj izvanrednoj skupštini 15. srpnja 1945. Konstatirajući da su u svijetu i kod nas mnogi bili nezadovoljni uspjesima radnika i seljaka u Rusiji i da se to osjetilo i u Matici hrvatskoj „kada su se tzv. aktualna pitanja o slobodi i pravdi, o državnoj samosvojnosti, o nacionalnoj samobitnosti, o kulturnoj samoniklosti itd. poistovetila jednostavno sa šupljim frazama, kada su se programi i zadaci izvrnuli na glavu, onda se na estradu Matice hrvatske uspinje Filip Lukas sa svojom svojtom. Nerazborito bi bilo misliti da taj Filip Lukas već onda nije tačno i određeno znao što hoće. On je htio ustaše ili nešto slično ustašama. Ne bi se moglo reći da je on djelovao sam za sebe, za svoj ćef i za svoju volju... On je bio samo debelim koncem vezan za Milu Starčevića, ovaj za Milu Budaka, ovaj za Antu Pavelića, a kraj špage držali su ipak Mussolini i Hitler". I tako se dalje nižu optužbe bez ikakve potrebe da se nešto ne

samo kaže nego i pokaže i dokaže – posve drukčije no što je radio taj užasni Lukas. Ono što je zanimljivo i, mislim, važno jest pitanje jesu li to samo razlike u javnom nastupu dva čovjeka ili je bitno pala opća razina javne riječi. I još važnije: što je s nama danas? Živimo u vremenu kada se stalno govori o odgovornosti za javnu riječ, ali jesmo li u tome nadmašili svoje pretke, one koji su oblikovali hrvatski kulturni prostor prije sto godina?

Ili samo češće i bučnije nudimo humanističke fraze i usput znatno češće pucamo u čovjeka, u onoga koji drukčije misli, a rjeđe se trudimo da misli i stavove koji su nam neprihvatljivi opovrgnemo uvjerljivim argumentima.

MATICA HRVATSKA

JOSIP JURAJ STROSSMAYER
U POVODU 200. OBLJETNICE ROĐENJA (1815–2015)

Za nakladnika *Stjepan Damjanović*

Urednik *Luka Šeput*

Lektura *Saša Vagner*

Prijelom *Mario Rogić (Tehnička priprema MH)*

Tiskanje dovršeno u rujnu 2015.
u tiskari *Kerschoffset Zagreb d.o.o.*, Zagreb